

Irak Türkmenleri ve Din Anlayışları (Mezhepleri)*

Iraqi Turkmens and Religious Understandings (Denominations)

Selim ÖZARSLAN^a

^aKelâm AD,
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Elazığ

Geliş Tarihi/Received: 09.02.2017
Kabul Tarihi/Accepted: 04.04.2017

Yazışma Adresi/Correspondence:
Selim ÖZARSLAN
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Kelâm AD, Elazığ,
TÜRKİYE/TURKEY
sozarlan1@firat.edu.tr

**Bu makale, Uluslararası Tarihte ve
Günümüzde Ortadoğu'da
Türkmenler- İnan-İrak-Suriye
(8-10 Mayıs 2014 Bilecik) isimli
sempozyumda sunulan tebliğin
bazı ilavelerle yeniden
gözden geçirilmiş şeklidir.*

ÖZ Irak Türkmenleri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından beri birçok sorunla karşılaşmıştır. Asimilasyon politikalarına maruz kalmaları bunların başında gelirken içinde yaşadıkları toprakların sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan dini anlama, yaşama ve uygulama farklılıkları daha açıkçası Sünni- Şii mezhepleri arasındaki gerginlik bu sorunlardan bir başkasıdır. Yüzlerce yıldır aynı dili konuşmalarına ve aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen Irak Türkmenleri, dini yönden farklı mezhepleri takip etmişlerdir. Bugün bu sorun, Irak Türkmenlerinin siyasi birliği, dirliği ve bütünlüğüne yönelik bir tehdit içerse de bu aşılamaz değildir. Irak Türkmenlerinin yarıya yakını Şii/Caferi mezhebine mensuptur. Iraklı Türkmenlerin din anlayışlarında, bir kısmının Şii ve diğer kısmının da Sünni öğretiyi benimsemelerinden dolayı bir takım farklı inanışlar ve dini uygulamalar söz konusudur. Şii Türkmenlerin Sünnilerden önemli inanç farklılığı imamet inancıdır. Takiyye, Şiilere özgü Mâtem kültürü, Şii ezanı okunması, Gadir-ı Hum Bayramı ve Mebas Bayramı gibi diğer inançlar esasen bu inançtan kaynaklanır.

Anahtar Kelimeler: Irak Türkmenleri, din anlayışları, imamet, takiyye, Mâtem kültürü, Şii ezanı okunması, Gadir-ı Hum bayramı, Meb'as bayramı

ABSTRACT Iraqi Turkmens have faced many problems since the collapse of the Ottoman State after World War I. Exposure to assimilation policies is the first of these, the religious understanding, living and practicing differences arising from the socio-cultural structure of the lands they lived in, more precisely the tension between the Sunni-Shi'i sects is another. Despite having spoken the same language and having the same ethnic roots for hundreds of years, the Iraqi Turkmens followed different sects from the religious side. Today, this problem is a threat to the political unity, integrity and integrity of the Iraqi Turkmens, but this is not insurmountable. Nearly half of the Iraqi Turkmens belong to the Shiite/Caferi sect. There are a number of different beliefs and religious practices in the Islamic understanding of Iraqi Turkmens, some of which are Shi'i and others of which are Sunni teachings. One of the beliefs that Shi'i Turkmens differ from the Sunnis in their beliefs is imamate belief. Others are takiyye, Shia's unique culture of Mourning, Shiite call to prayer recitation, Gadir-ı Hum feast and Mebas feast.

Keywords: Iraqi Turkmens, religious insights, imamate, takiyye, Mourning culture, Shiite call to prayer recitation, Gadir-ı Hum feast, Mebas feast

1. IRAK TÜRKMENLERİ

Bugün Irak'ın kuzey bölgelerinde yaşayan Irak Türkmenleri ya da Irak Türkleri tarih boyunca, bin yıldan beri bu coğrafyaya yerleşmiş bir halktır. Oğuz Türklerinin bir kolu olan Türkmenlerin Irak'a gelişi

Orta Asya'dan Türk göçlerinin başladığı devirlere rastlar. Irak'a Türkler ilk olarak 674 yılında, Emevi Hali-fesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen Ubeydullah b. Ziyad'ın ordusuyla birlikte gelmişlerdir. Savaş tekniklerindeki üstün kabiliyetleri sebebiyle Emevî ordularında önemli bir yer edinen Türklerin Irak'a ge-lişleri Abbasiler devrinde de devam etmiştir.¹ Abbasi Devleti (750-1258)'nin 1258 tarihinde Moğollar tara-fından yıkılmasından sonra Irak'ta birçok Türk/Türkmen devleti kurulmuştur. İlhanlılar, Celayirliler (740/1340), Karakoyunlular (1410-1467), Akkoyunlular (871/1467) bunlardan bazılarıdır. Bu devletlerin hâkimiyetinden sonra Irak, Şah İsmail önderliğindeki İran'ın egemenliği altına girmiştir. İran'ın Irak'ta yerleşik kavimlere karşı uyguladığı baskı ve yok etme hareketi, Cihan Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 yılında Irak'ı Osmanlı Devleti topraklarına katmasıyla sona ermiştir. Tarihi süreç içerisinde İran'ın Irak'ı istila eylemleri devam etmiş, bu sebeple Irak bölgesini İran istila ve zulmünden kurtarmak ve kutsal emanetleri koruma altına almak amacıyla Sultan IV. Murad'ın 1638 tarihindeki Bağdat seferi gerçekleştirilmiştir. Neticesinde 1639'da Kasr-ı Şirin antlaşması Sünni Osmanlı ile Şîi Safevi devletleri arasında imza-lanmıştır.² Irak'ta Selçuklularla başlayan Türk egemenliği 1918 yılına kadar yaklaşık 9 asır devam etmiş, Irak 1918 yılına kadar Osmanlı Cihan Devletinin bir ili olarak kalmıştır.³ O halde Türkler Irakta, ticaret, ilim ve siyaset alanında 650 yılından itibaren var olmuşlardır.

Irak'ta yaşayan Irak Türklerine Türkmen denmesi I. Dünya Savaşından sonra ilk defa Lozan Konfe-ransında İngiliz heyetinin "Türkmenler" ifadesiyle gün yüzüne çıkmış, 1959 yılında Abdülkerim Ka-sım'ın Irak'ta yönetimi ele geçirmesinden sonra Irak'ta yaşayan Türklere Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için resmi olarak "Türkmen" denilmeye başlanmıştır.⁴ 1923 Lozan ve 1926 Ankara antlaşmalarında "Musul Türkleri" olarak anılmışlardır.

Türkmen kelimesinin kökeni, menşei ve anlamı hakkında tarihçiler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerse de⁵ Türkmen adının, Müslümanlar tarafından "İslâmiyet'i kabul eden Türkler" manasında Oğuzlar için kullanılması daha makuldür. Bununla birlikte XI. yüzyıldan itibaren Türkmen sözü Oğuz kelimesi ile beraber eş anlamda kullanılmış ve bu isim göçer Oğuz boylarına verilmiştir.⁶ Irak'ta 2.5 milyona yakın Türkmen nüfusun yaşadığını çeşitli istatistiki bilgiler göstermektedir.⁷ Irak'ta yayınlanan resmi kaynak-lar, Türkmenleri %2 olarak gösterse de Türkmenlerin gerçek oranı %12 civarındadır. Türkmenlerin yo-ğun olarak yaşadıkları Kerkük ve Telafer gibi şehir merkezlerinde Türkmen Türkçesi resmi dil olarak kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesine yakın olduğu⁸ gibi Türkiye Türkçesine özellikle de Urfa ağızına yakın sayılır. Yazı dili Türkiye Türkçesidir. Halen birçok Iraklı Türkmen, Tür-kiye'ye yerleşmiş, hiçbir iletişim güçlüğü çekmeksizin Türk halkıyla birlikte yaşamına devam etmekte-dir.

2. DİN ANLAYIŞLARI (MEZHEPLERİ)

Irak Türkmenleri, I. Dünya savaşından sonra Osmanlı Devletinin yıkılmasından beri birçok sorunla kar-şılaşmıştır. Asimilasyon politikalarına maruz kalmaları bunların başında gelirken içinde yaşadıkları top-

¹ Irak Türkleri, *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, s. 99.

² Şîi- Sünni ihtilaflarından olan ilk üç halifeye ve Hz. Aişe'ye tan edilmemesi ve sövülmemesi Osmanlı'nın İran'dan talebi olarak bu anlaşma maddeleri ara-sında yer almıştır. Bkz. Büyükkara, Mehmet Ali, "Mezhep Çatışmaları İslâm Âlemini Nereye Götürüyor?" *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 277, Ocak-2014, s. 7.

³ *Anonim*, *Irak Türkmenlerinin Kaderi*, İsveç, trs. s.1.

⁴ Hürmüzlü, Erşad, *Irak Türkleri*, İstanbul, 1991, s. 6; Köprülü, Ziyad, *Irak'ta Türk Varlığı*, Ankara, 1996, 1.

⁵ Hürmüzlü, *Irak Türkleri*, 8-11.

⁶ Öztuna, Yılmaz, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1963, c. 2, 10.

⁷ Köprülü, *Irak'ta Türk Varlığı*, 1.

⁸ Reşad İlyasov, "Irak Türkmenleri: Etnik- Mezhep Çatışmaları Geriliminde", <http://newtimes.az/tr/politics/2434/#.UwIXBss5nIU> 27.1. 2014.

rakların sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan dini anlama, yaşama ve uygulama farklılıkları daha açıkçası Sünni- Şii mezhepleri arasındaki çatışma bu sorunlardan bir başkasıdır. Yüzlerce yıldır aynı dili konuşmalarına ve aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen Irak Türkmenleri dini yönden farklı mezhepleri takip etmişlerdir. Bugün bu sorun, Irak Türkmenlerinin siyasi birliği, dirliği ve bütünlüğüne yönelik bir tehdit içeriyor durumdadır. Irak Türkmenlerinin yarıya yakını Şii/ Caferi mezhebine mensuptur. Bugün Irak genelinde de Şii nüfusu %60-65'lere ulaştığı iddia edilmektedir.⁹ Irak'ın güneyinde bulunan Necef'te Hz. Peygamber'in amcaoğlu ve damadı halife Hz. Ali ve Kerbela'da oğlu Hz. Hüseyin türbeleri fiilen Şii/Caferiliğin merkez kalesi haline dönüşmüş ve Şii/ Caferî tebliği merkezi haline gelmiştir.¹⁰ Bu durum Şii/Caferi Türkmenleri de derinden etkilemiştir. Öyle ki Şii kültürünün bütün özellikleri aşağı yukarı Iraklı Şii Türkmenlerde etkisini göstermektedir. Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin¹¹ acısıyla kökleşen ıstırap kültürü, başa, göğse, sırta vurarak, dövünerek acı çekme biçimi ve yine Kerbela faciasından bu yana "Mâtem" in simgesi olan siyah bayraklar, temsili siyah tabut bunlardan bazılarıdır.¹²

Irak'ın merkezinde bulunan Bağdat ve Türkmenlerin de yoğun olarak yaşadıkları kuzey bölgelerinde yaygın din anlayışı sırasıyla Ehl-i Sünnet'in Şafilik ve Hanefilik mezhebidir. Güney bölgelerinde ise, Şii/ Caferi mezhebi mensupları çoğunluktadır.

Irak'ta yaşayan Türkmenlerden bir gruba da "Sarı" adı verilmektedir. Orijinal Türk dili ve Türk sazı bu Türkmenler tarafından yaygın ve canlı bir tarzda kullanılmakta ve yaşatılmaktadır. Bu Türkmenlerin eski Türk Dini'ne mensup oldukları ifade edilse¹³ de bunlar hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır.

Irak'ta Sünni Müslümanlar arasında yaygın olan tarikat ise Kadirilik ve Nakşilik tarikatıdır. Bu tarikatların oluşum ve hiyerarşisi Osmanlı Meclis-i Meşayih Nizamnamesi kural ve esaslarına göre düzenlenmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu tarikatların tekkelerine ait vakıflar, tarikatların en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır.¹⁴

İslam tarihinde Hz. Peygamber'in doğumunu ilk defa resmi merasimlerle kutlayanlar Irak Türkmenleri olmuştur. Bu ilk mevlid kutlaması, Selahaddin Eyyubi'nin de eniştesi olan Erbil Emiri (1190-1232) *Muzafferuddin Gökbörü* tarafından 1207 tarihinde coşkuyla gerçekleştirilmiştir. Bu kutlamalar daha sonrada devam etmiş, oradan diğer Türk ve İslam ülkelerine de yayılmıştır. Erbil Hükümdarı tarafından yapılmış ve günümüze kadar bazı kısımları ayakta kalmış tek eser, Erbil'deki mavi çinilerle bezenmiş Muzafferuddin Gökbörü adıyla anılan camidir.¹⁵

⁹ Joyce N. Wiley, *Irak Şiiileri*, Çev. Metin Mutanoğlu, Osman Baş, İstanbul, 2004, 19-20.

¹⁰ Yitzhak Nakash, *Pandora'nın Kutusu Şiiiler*, Çev. Metin Saltoğlu, Ankara, 2005, 28.

¹¹ Hz. Hüseyin gibi babası Hz. Ali de öldürülerek aynı kaderi paylaşmışlardır. Hatta Şii'lere göre ağabeyi Hz. Hasan da öldürülmüştür. Hz. Ali, 661 yılında Hâricî fedaisi Abdurrahman b. Mülcem, Hz. Hasan ise 669 yılında eşi Cade binti Eşaş b. Kays tarafından zehirlenerek şehit edilmişlerdir. Hz. Hasan'ın eşi tarafından zehirlenerek öldürüldüğü iddiası Şii'lere özgü olup Sünnilerce kabulüne imkân bulunmamaktadır. Çünkü bu iddiayı teyit edecek bir belge ya da kaynak yoktur. Hz. Hasan bir rivayete göre Medine'de vefat etmiş, cenaze namazını o sırada Medine valisi olan Sa'id b. el-As kıldırılmıştır. Hicretin 3. yılında doğan Hz. Hasan öldüğünde kırk altı yaşındaydı. Bkz. Halife b. Hayyât, *Tarihi Halife b. Hayyât*, Halife b. Hayyât Tarihi, çev. Abdulhalik Bakır, Ankara, 2001, 250-251.

¹² Özarslan, Selim, "Irak'taki Şiiiler ve İnançları", II. Orta Doğu Semineri Düünden Bugüne Irak (Uluslararası Katılımlı), Elazığ 27-29 Mayıs 2004, Bildiriler II, ELAZIĞ 2006, ss. 453-470.

¹³ Sezgin, Abdulkadir, *Irak Türkmenleri Din ve Kültür*, 3. www.yozgatyenigun.com/m/?id=1739&t=makale 24.03.2017

¹⁴ Sezgin, *Irak Türkmenleri Din ve Kültür*, 2. www.yozgatyenigun.com/m/?id=1739&t=makale

¹⁵ Sezgin, *Irak Türkmenleri Din ve Kültür*, 2-3. www.yozgatyenigun.com/m/?id=1739&t=makale

3.Şİİ TÜRKMENLERLE SÜNNİ TÜRKMENLER ARASINDAKİ İNANÇ VE DİNİ UYGULAMA FARKLILIKLARI

Iraklı Türkmenlerin din anlayışlarında bir kısmının Şîi ve diğer kısmının da Sünni öğretiyi benimsemelerinden dolayı bir takım farklı inanışlar ve dini uygulamalar söz konusudur. Şîi Türkmenlerin Sünnilerden farklı olarak mütalaa ettikleri inanç esasları arasında sayılan inançlarından biri İmamet inancıdır.

3.1. İMAMET İNANCI

Şîi inançların başında imamet nazariyesi gelmektedir. Yani Şîiliğin aslı imamet doktrinine dayanır. Ancak imamet nazariyesinin ortaya çıkmasında sadece Kerbelâ Olayı etkili olmamış, “ilk Şîi nitelikli hadiseler” olarak ifade edilen öncesindeki ve sonrasındaki siyasi gelişmeler de etkin bir rol oynamıştır. Tarihi süreçteki koşullara bağlı olarak zamanla ortaya çıkan bu düşünüş ya da inanç, Şîi mentalitede Hz. Peygamber dönemi ve vahiy sürecine özgü bir fikir olarak konumlandırılmış, dini delil ve burhanlarla temellendirilmeye çalışılmış, bu yönde bir tarih algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Şîa'nın temelini Hz. Peygamber'in vefatından sonra yerine geçecek Halife'nin Ehl-i bey'ten birisinin olması tartışması oluşturur. Yani Şîilik denince devlet başkanlığına ilişkin görüşleri hatırlanmalıdır. Şîiliğin imamet doktrini, Hz. Peygamber'den sonra halifenin Hz. Ali olduğu, ondan sonrada imamet/devlet başkanlığının onun çocuklarıyla silsile halinde devam edeceği şeklinde açıklanabilir. Yine bu öğretiye göre imamet, Müslüman bireylerin görüşüne havale edilebilecek genel bir sorun değildir. Bu sebeple imameti üstlenecek birey de insanlar tarafından seçilemez. Çünkü imamet dinin rüknü ve İslam'ın bir ilkesidir. Bu sebeple onu ihmal ederek işi Müslüman bireylere devretmek Peygamber için caiz değildir. Peygamber'in bizzat İslam toplumuna imam tayin etmesi gereklidir. Bu imam büyük ve küçük günahlardan uzak olmalıdır.¹⁶

Şîilere göre imamet, nübüvvetin (peygamberliğin) devamı niteliğinde olduğundan gerekli (vacip) bir kurumdur. Bu Allah'a düşen bir gerekliliktir. Çünkü Şîi itikadınca imamet ve velâyet, nübüvvet gibi Allah tarafından verilen ilahî manevî ve ruhânî bir makam ve mevki olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden de imam, ilâhî emir ve İslâm Peygamber'inin tayini ile belirlenir.¹⁷ Bu hak ne kamuoyuna ne bir takım bireylerden oluşan şurâyâ devredilemeyeceği gibi şahsî vasiyet ve tavsiyeyle de birisine verilemez.¹⁸ Yani imamın belirlenmesi işi insanların seçimine bırakılmayacak kadar ciddi ve önemli bir olgudur.

Şîi inancına göre, Hz. Peygamber kendisinden sonraki halifesini ve imamını nassla yani şu sözleriyle belirlemiş ve tayin etmiştir ¹⁹: “*Ben kimin mevlâsı (efendi dostu) isem Ali de onun efendisi ve dostudur, Allah'im! Ali'yi seven herkesi sev, düşman olana düşman ol. Yardım edene yardım et, hor göreni hor tut.*”²⁰ “*Sen benim yanımda Musa'nın yanında Harun gibisin, fakat benden sonra Peygamber gelmeyecektir.*”²¹ Hz. Ali bu şekilde imamete tayin edilmiştir. Hz. Ali'den itibaren her imam kendisinden sonrakini tayin etmiştir. İmamlar Hz. Peygamber'in emri ile birbirlerini (bir önceki imam sonrakini) kendi

¹⁶ Şehristânî, Ebi'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmet Fehmi Muhammed, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. 144-145; İbn Haldun, *el-Mukaddime*, Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1993, 250.

¹⁷ Kâşifu'l-Gita, Muhammed Hüseyin, *Şîa Nedir*, çev. Abdullah Ünlü, İstanbul, 1996, 31-32.

¹⁸ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 144-145; Hamedânî, Ahmed Sabri, *İslam'da Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara, 1983, 80.

¹⁹ Nevbahtî, Ebu Muhammed Hasan b. Musa, *Kitab Fıraku's-Şîa*, Matbatu't-Devle, İstanbul, 1931, 16; el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-İbâne an Usuli'd-Diyâne*, thk. Beşir Muhammed Uyyûn, Dimeşk, 1413/1993, 170; Kâşifu'l-Gita, *Şîa Nedir*, 39; Tebrizî, Muhamed Sabirî, *Caferî Mezhebine Göre Dinin Esasları*, Çev. Hüseyin Perviz Hâtemî, İstanbul, 1965, 22-25; Hamedânî, Ahmed Sabri, *İslam'da Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara, 1983, 84-85; Komisyon, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre İslâm'da Usûl-u Din*, çev., Cafer Bayar, Kevser Yay., İstanbul, 2001, 240.

²⁰ Aclunî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut, 1352/1933, 2/274.

²¹ Tirmizî, Ebu İshak Muhammed b. İsa es-Sevrî, *Sünen*, Menakib, 20, Çağrı yay., İstanbul, 1992; İbn Mace, Ebi Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen*, Mukaddime, 11, İstanbul, 1992; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1405/1985, 1/170, 177.

yerlerine tayin etmişlerdir.²² İmamın tayini doğrudan doğruya tayin edilen bireyin adını anmakla olabileceği gibi, dolaylı olarak onun niteliklerini tavsif etmekle veya simgesel bir hareketle de olabilir.²³ *Bu tayin etme işi kıyamete kadar devam eder. Çünkü Hz. Peygamber'den sonra hakkı temsil ve tatbik eden birisinin bulunması gerekir.*²⁴ İmam yani devlet başkanı, insanlığa doğru yolu gösterme, iyi, hayır ve güzel olan şeylere çağırma, kötülükten sakındırma gibi görevlerde Hz. Peygamber'in yerine geçmiş olur. Bu görevleri ifa etmesi için imamın her zaman bulunması gerekir.²⁵ İmam, Hz. Peygamber'in genel velayetine sahip olduğundan insanların işlerini düzenleyen bir rehber konumundadır. İnsanlar arasındaki uyumsuzlukları ortadan kaldırarak barış ve huzuru sağlar. Yani zulme engel olarak adaleti sağlamış olur. Yine Şîî imamet doktrinine göre Allah, insanlığa peygamber göndererek onları doğru yola ulaştıracak peygamberden mahrum etmemişse, peygamberden sonra da imamlar tayin etmek suretiyle onları rehbersiz bırakmamıştır. Yani peygamberden mahrum/yoksun kalmayan Müslümanlar, imamdanda mahrum olamazlar.²⁶ Bu nedenle imamet lüzumlu bir kurumdur.

*İmamlar da peygamberler gibi günahsız /ma'sum kimseler olup ismet sahibidirler. Çünkü imam dinin koruyucusu ve tatbik edicisi konumundadır.*²⁷

Şîî telakkiye göre imamlar bilgilerini peygamberler gibi vahiy yoluyla değil de, bir nevi kudsi kuvvet olan ilham yoluyla edinirler. İlk imam bilgilerini Peygamber'den sonrakiler de kendinden önceki imamdanda alır. İmam mercii mutlakdır. Sosyal hayatta ortaya çıkan yeni sorunların halli için ona başvurulur. Dini hükümleri o verir. İmam çözülmesi gereken yeni bir sorunla karşılaşırsa sahip olduğu kudsi kuvvet yoluyla bu soruna çözüm bulmalıdır. Bu demek oluyor ki imam karşılaştığı sorunları akli istidlal yoluyla değil, kalbine doğan ilhamlar vasıtasıyla halletmektedir.²⁸ Çağdaş Şîî bilginlerinden Allame Tabatabâî de imamların bilgisiyle ilgili olarak "Haddi hesabı olmayacak kadar çok olan bu hadisler gereğince, İmam (a.s) iktisab yoluyla değil de ilahî bağış yoluyla her şeye vakıf ve her şeyden haberdar olup istediği her şeyi Allah'ın izniyle en küçük bir tevaccühle bilir." demektedir.²⁹

İmama itaat ve onu kabul etmek, iman esasların (rükünü'd-din) dandır.³⁰ İmama itaat Allah'a ve Resulüne itaattir. Şîî inancına göre imamları sevmek, iman; onlardan nefret etmek küfürle eş değerdir. Onların buyruğu Allah'ın emri; yasakları da Allah'ın nehyi mesabesindedir. Buna paralel olarak onlara itaat Allah'a itaat; onlara karşı gelme Allah'a itaatsizlik; onların dostları Allah'ın dostu (Velî) ve düşmanları da Allah'ın düşmanlarıdır.³¹

Şîîler, imamlarını anılan niteliklere ilave olarak Hz. Peygamber'in sahip olduğu diğer vasıflarla da donatma eğilimindedirler. Bu meyanda imamların peygamber gibi cömertlik, şecaat, iffet, doğruluk, adalet, tedbirli olma, akıl ve hikmet gibi yüksek insanî niteliklerde insanların en faziletlisi ve üstünü olması gerektiğine inanmaktadırlar. Şîî telakkî imamlara bu özellikleri atfettiklerinden olsa gerek, onları Hz.

²² Şeyh Sâduk, Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risaletü'l-İtikâdâtü'l-İmamiyye (Şîî-İmamiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. E.Ruhi Fiğlalı, Ankara, 1978, 109; Tebrizî, *Caferi Mezhebine Göre Dinin Esasları*, 26-27; Tritton, A.S, *İslâm Kelâmı*, Çev. Mehmet Dağ, Ankara, 1983, 25.

²³ Tritton, *İslâm Kelâmı*, 25.

²⁴ Kâşifu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin, *Aslu-Şîa ve Usûluhâ*, Kahire, 1968, 109 vd.

²⁵ el-Hillî, İbn Mutahhar, *el-Babü'l-Hâdî Aşere*, (Mikdad b. Abdullah (Nafi' Yevmi'l-Haşr) ve Ebu'l-Feth b. Mahdumil-Hüseyin'nin (Miftâhu'l-Bâb) isimli şerhleriyle beraber), thk. Mehdi Muhakkik, Tahran, 1365/1945, 52.

²⁶ Benzer ifadeler için bkz. Kâşifu'l-Gıta, *Şîa Nedir*, 54-46; Tebrizî, *Caferi Mezhebine Göre Dinin Esasları*, 26.

²⁷ el-Hillî, İbn Mutahhar, *Keşfü'l-Murad fi Şerhi Tecridü'l-İtikâd*, Bombay, 1310/1892, 224.

²⁸ Buna benzer ifadeler için bkz. Vloten, Gerlof Van, *Emevi Devrinde Arab Hakimiyeti, Şîa ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar*, Çev. Mehmet Said Hatipoğlu, Ankara, 1986, 50.

²⁹ Tabatabâî, Allame, 'Masum İmamın İlimi', *Ehl-i Beyt Mesajı*, Yıl: 2, Sayı: 5, Haziran-Ağustos 1994, 95.

³⁰ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 144-145; İbn Haldun, *el-Mukaddime*, 250; Kâşifu'l-Gıta, *Aslu-Şîa ve Usûluhâ*, 133 vd; Muzaffer, Muhammed Rıza, *Akâidü'l-İmamiyye*, Kahire, 1381, 49-60.

³¹ Şeyh Sâduk, *Risaletü'l-İtikâdâtü'l-İmamiyye*, 110.

Peygamber'den sonra dinî hüküm ve ahkâmın mercî, beyan ve kanun koyma bakımından dinin başvuru makamı, tefsir ve tevil yönünden Kur'an'a tahsis edilen kişiler olarak kabul etmiş, değer atfetmişlerdir.³²

Şîf inancına göre imamların sonuncusu olan 12. imam Mehdi gayb olduğundan günümüzde onları dinde müçtehit seviyesine yükselmiş 'Ayetullah'lar temsil etmektedir.

Şîfliğin, imamet kurumunu nübüvvetin devamı gibi görmeleri, Hz. Ali'nin nass ve tayinle bizzat Hz. Peygamber tarafından kendi yerine halife tayin edildiği iddiası ve yine imamları Peygamber seviyesine yükseltmeleri vahyi temellere dayanan din anlayışıyla örtüşmemektedir. Zira imama inanmak Şia'nın iddia ettiği gibi iman esaslarından değildir. İman esasları bizzat Allah tarafından belirlenmiş Kur'anî ayetlerle de sabittir: "Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerindir....tutum ve davranışlarıdır."³³; "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur."³⁴ Görüldüğü gibi imama yahut imamete inanmak iman esasları içinde bulunmamaktadır.

Hz. Ali'nin imameti/ devlet başkanlığı, Şia'nın iddiasının³⁵ aksine Hz. Peygamber'in nass ve tayiniyle gerçekleşmemiş olup, Hz. Osman (ö. 656)'ın öldürülmesinin³⁶ ardından Ehlü'l- Hal ve'l- Akd (şûraya mensup bireyler, sahabenin ileri gelenleri) niteliğini taşıyan sahabenin yeminle bağlılık sözüyle (biat akdiyle) yani seçimiyle olmuştur.³⁷ Devlet başkanını belirlemede seçim yöntemi, asırlardır uygulanmış ve dünya üzerinde bu yöntemi yadırgayan herhangi bir kimse olmamıştır.³⁸ İmamet, Şia'nın kabul ettiği gibi Nübüvvet'in ya da Risalet'in bir devamı değil, insanların dini ve dünyevi işlerini düzenleyen siyasi-beşerî bir kurumdur.³⁹

Şîfliğin, imamet kurumunu nübüvvetin devamı gibi görmeleri ve yine imamları Peygamber seviyesine yükseltmeleri vahyi temellere dayanan din anlayışıyla ahenkli bir uyum içerisinde değildir.

3.2. TAKİYYE

Şîfî Türkmenlerin Sünnî Türkmenlerden farklı olarak benimsedikleri bir inançları daha vardır ki o da takiyyedir.

Takiyye yapmak yani tehlikeli anlarda yahut kendilerinden olmayanların yanında inancı gizlemek, olduğundan farklı görünmek Şîflerin benimsediği ve uyguladığı bir başka inançtır. Takiyye, Arapça "vi-kaye" "korunmak" kökünden türeyen bir kavramdır.⁴⁰ Şîfî itikada göre, İmâmu'l-Kâim ortaya çıkıncaya kadar takiyye yapmak vaciptir. İmâm-ı Kâim'in ortaya çıkmasından önce takiyyeyi terk eden kimse, Al-

³² Muzaffer, *Akâidü'l-İmâmiyye*, 59-60; Taftazânî, Ebu'l-Vefa, *Ana Konularıyla Kelam*, Çev. Şerafeddin Gölçük, Konya, 2000, 98.

³³ Bakara, 2/177; Ayrıca bkz. Bakara, 2/98, 285.

³⁴ Nisa, 4/136.

³⁵ İmamet nass ve tayin yoluyla sabit olduğunu iddia edenler yalnızca Şia'nın İmamiyye kolu değil, Zeydiyye'nin Cârudiyye kolu ile Abbasiyye'nin er-Ravendiyye kolu da bu düşünceyi paylaşmaktadır. İmamet seçim yoluyla sabit olduğunu ileri sürenler ise Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu ile Mutezile'nin çoğunluğu, Hariciler ve Neccariyye'dir. Ravendiyye, Hz. Peygamber'in vefatından sonra imamet inancını Abbas'ın hakkı olduğunu ile sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bağdadî, Ebu Mansur Abdulkâbir b. Tahir b. Muhammed, *Usulu'd-Din*, Beyrut, 1401/1981, 279, 281.

³⁶ Üçüncü Halife Osman b. Affân, Ehl-i Sünnet inancına göre haksız yere öldürülmüştür. Zira bireyin katlini yani öldürülmesini gerektiren şeyler bellidir. Onun öldürülmesini gerektirecek herhangi bir sebep bulunmadığından haksız yere öldürüldüğünde kuşku yoktur. Bkz. Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meali Abdülmelik, *Kitabu'l-İrşâd ilâ Kavâitü'l-Edilleti fi Usulü'l-İtikâd*, thk. Esad Temim, Beyrut, 1413/1992, 364.

³⁷ Neseî, Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Temhîd fi Usulü'l-Din*, thk. Abdülhayy Kabil, Daru's-Sekâfe, Kahire, 1407/1987, 113; Neseî, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulü'l-Din*, thk. Claude Salame, Dimaşk, 1993, II, 879; Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din*, (*Ehli Sünnet Akaidi*), Çev. Şerafettin Gölçük, İstanbul, 1988, 257, 277.

³⁸ Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, 356.

³⁹ Bkz. Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, 357.

⁴⁰ İbn Manzûr, Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1410/1990, c. 15, 404.

lah'ın dininden ve İmâmiyye mezhebinden çıkmış, Allah'a, Resulüne ve imamlara muhalefet etmiş sayılır.⁴¹

Şîilerin takiyye kavramını diğer ekollerden farklı anlamlandırması, yorumlaması, kapsam alanını genişletmesi ve uygulaması tepkilere yol açmış, kendilerinin yalancılık, korkaklık ve kimlik ve kişilikten yoksun olmakla itham edilmelerine sebebiyet vermiştir. Şîilerin benimsedikleri tarzdaki takiyye kavramı, Kur'anî temellerden yoksun bir inanç olarak gözükmektedir. Şîilerin takiyyeye çok önem vermelerinin altında yatan en önemli sebep öyle zannediyoruz ki tarihte özellikle Emeviler ve Abbasiler devrinde şiddetli baskılara maruz kalmalarıdır. Bu durumun onların gerçek kimliklerini ve inanışlarını gizlemelerine neden olması kuvvetle muhtemeldir. Bu olguda sosyal hadiselerin zamanla itikadîleşmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁴²

3.3. ŞİİLERE ÖZGÜ MÂTEM KÜLTÜRÜ

Şîî Türkmenlerin Sünnî Türkmenlerden daha farklı bazı gelenek ve görenekleri olduğu da gözden kaçmamaktadır. Bunlardan en çarpıcı olanı ise "Mâtem" ve "acı çekmeyi" adeta bir kültüre dönüştürmeleridir.

Hız. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi olayının, Şîilerin sembolü haline gelen 'siyasi otoriteyi meşru saymama' ve "haksızlığa, zulme isyan" kültürüne bir de "Mâtem" ve "acı çekme" kültürünü kattığı gözlemlenmektedir. Hız. Hüseyin'in şehit edilmesiyle birlikte şehitlik bir tür ritüele dönüşmüştür. Her yıl İmam Hüseyin'in şehid edilmesi anısına düzenlenen anma toplantıları acı çekme ve o ıstırapı (Hız. Hüseyin'in çektiği acı ve elemi) duyumsama şeklinde tezahür eden siyahlara bürünmüş Hız. Hüseyin'in intikamını alma şeklindeki bir ritüele dönüşmüştür. Bu Kerbelâ Mâtemi olarak anılmaktadır. Irak, İran, Lübnan hatta İğdır ve İstanbul'da yaşayan Şîî- Caferilerce düzenlenen bu anma toplantılarında sergilenen başa, göğse ve sırtta zincirlerle vurarak, dövünerek acı çekme tablosu bu düşüncüyü destekler bir tarzda gözler önünde durmaktadır.⁴³ Bu algılayış yani Hız. Hüseyin'in şehadetinin yıldönümlerini "Mâtem" ve "acı çekmeye" vesile kılp bunu bir ritüele döndürme İslam'ın vahyi temellerine uygun olmadığı gibi Hız. Peygamber'in uygulamalarına da aykırıdır.⁴⁴ Esasen dinin yasakladığı bu türden bir matem, Şîî düşünüş ve inancın canlı tutulmasında ve mezhep bütünlüğünün sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Yani Hız. Hüseyin'in şehit edilmesi olayı Şîî zihniyet tarafından siyasî ve dinî-mezhebî ayrışmada kullanılmıştır. Yoksa İslâm tarihinde Ehl-i beyt'ten olan bireyler içinde ilk öldürülme hadisesi Hız. Hüseyin'ininki değildir. Yedi ay, yedi gün halifelik yapan ağabeyi Hız. Hasan (ö. 49/ 669), Şîilere göre hanımı Ca'de bint Eş'as el-Kindî tarafından zehirlenerek⁴⁵, babası Hız. Ali b. Ebî Talib de Hâricilerden Abdurrahman b. Mülcem tarafından Ramazan ayının bitmesine yedi gün kala Cuma sabahı Kûfe'de hançerlenerek öldürülmüş, cenaze gasil, defin işlemlerini ve namazını oğlu Hasan kıldırmıştır.⁴⁶ Bunlara

⁴¹ Şeyh Sâduk, *Risaletü'l-İ'tikâdâtü'l-İmamiyye*, 127-128.

⁴² Takiyye kavramıyla ilişkin detaylı bilgi için bkz. Özarslan, Selim, "Takiyye Üzerine Bazı Mülâhâzalar", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, Sayı: 6, Şanlıurfa, 2003, ss. 115-132.

⁴³ Özarslan, "İrak'taki Şîiler ve İnançları", 470.

⁴⁴ Benzer değerlendirmeler için bkz. Coşkun, İbrahim, "İmamiyye Şiasında Ehl-i Beyt Sevgisinin Ezoterik İnançlara Dönüşümü", *Marîfe*, Yıl: 4, Sayı: 3, Kış 2004 (Ehl-i Beyt Özel Sayısı), s. 147

⁴⁵ Hız. Hasan'ın eşi tarafından zehirlenerek öldürüldüğü iddiası Şîilere özgü olup Sünnilerce kabulüne imkân bulunmamaktadır. Çünkü bu iddiayı teyit edecek bir belge ya da kaynak yoktur. Hız. Hasan bir rivayete göre Medine'de vefat etmiş, cenaze namazını o sırada Medine valisi olan Sa'id b. el-As kıldırmıştır. Hicretin 3. yılında doğan Hız. Hasan öldüğünde kırk altı yaşındaydı. Bkz. Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 250-251.

⁴⁶ Şeyh Sâduk, *Risaletü'l-İ'tikâdâtü'l-İmamiyye (Şîî -İmamiyye'nin İnanç Esasları)*, s. 115; Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 246, 250; el-İsfehani, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed, *Mekâtîlu't-Talibiyin*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, (Kahire, 1946), 41; Hız. Hüseyin'in kâtili Şîî âlim Şeyh Saduk'a göre Sinan b. Enes en-Nehâî isimli bir şahıs iken Halife b. Hayyât'a göre Şimr b. Zi'l- Cevşen'dir. Bkz. Şeyh Sâduk, *Risaletü'l-İ'tikâdâtü'l-İmamiyye* s. 115; Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 289.

İslâm'ın ikinci halifesi Hz. Ömer (ö. 23/ 644) ve üçüncü halifesi Hz. Osman'ın (ö. 35/656) hançerlenerek şehit edilmelerini de ekleyebiliriz. Hz. Osman hazin bir şekilde öldürülmüş ve gece vakti defnedilmiştir.⁴⁷ Ancak daha sonraki zamanlarda bunların hiçbirinin ölüm yıl dönümleri anılmamış, Hz. Hüseyin'inki gibi taziye ritüeline, mateme dönüştürülmemiştir. Çünkü onların şehit edilmeleri olaylarının arka planında Şîa'ca kullanılabilir düzeyde güçlü siyasî etkenler bulunmamaktadır.

Bu tarz bir matem kültü ve uygulamasının sürdürülmesi Müslümanların birliğini zedelemekte ve Kur'an ve Sünnet doğrultusunda bir araya gelmelerine engel teşkil etmektedir.

3.4. Şİİ EZANI OKUNMASI

Şîi ezanı okunması, Gadir-i Hum Bayramı uygulamaları diğer farklılıklardandır. Şîi ezanını normal ezanlardan ayıran birinci fark bazı vakit namazları cem edilerek kılındığı için⁴⁸ üç vakit okunması; ikinci fark, normal ezanındaki "Eşhedü enne Muhammeden Resulüllah" ifadesinden sonra "Eşhedü enne Aliyyen emire'l-Müminîne veliyyüllah" veya "Eşhedü enne Aliyyen Hüccetullah" yani "Şahadet ederim ki Hz. Ali, müminlerin emiri ve Allah'ın velisidir/ delilidir" sözlerini eklemeleridir. Ezana ekledikleri bir cümle de "Hayye ale'l-felah" ifadesinden sonra "Hayye ala hayri'l- amel" yani "haydin en hayırlı işe" sözüdür. Şîi bilginleri "Eşhedü enne Aliyyen veliyyüllah" cümlesinin ezanın ve kametin bir parçası olduğunu, ancak Şîiğin bir şiarı olduğundan Allah'a yakınlık, yani kurbet kastıyla söylenmesinin iyi olduğunu bildirmişlerdir.⁴⁹ Ayrıca Şîiler ezanı ağıt şeklinde okumaktadırlar; bu durum ezanın ulvilğini ve derinliğini olumsuz yönde etkilemiş, yerini anlaşılması güç bir sızlanışa bırakmıştır.

3.5. GADİR-İ HUM BAYRAMI

Hz. Ali'nin İslam Peygamberi Hz. Muhammed tarafından Mekke ve Medine arasında Cuhfe mevkiine 4 km. uzaklıkta bulunan Gadir-i Hum denilen bir yerde Velâyet/İmamet makamına atandığına inanılan, Hicri takvime göre Zilhicce ayının on sekizinci günü, Ramazan ve Kurban Bayramına ilaveten Şîi Müslümanlar tarafından Gadir-i Hum Bayramı olarak kutlanmaktadır. Şîi ve bazı Sünnî kaynaklara göre Hz. Peygamber Vedâ haccı dönüşü (18 Zilhicce/17 Mart 632) Gadir-i Hum denilen bu yerde açıklama yapmak amacıyla konaklamış, bu esnada kendisine inzal edilen her vahyi tebliğ etmesini emreden, bunu uygulamadığı takdirde peygamberlik görevini yerine getirmemiş sayılacağını ifade eden Maide Suresi 67. ayet indirilmiştir.⁵⁰ Bunun üzerine Hz. Muhammed bütün kafilenin bir araya toplanması emrini vermiş, onlara öğle namazını kıldırdıktan sonra yeni gelen ayeti tebliğ eden bir konuşma yapmıştır. Dünyaya veda etme zamanının yaklaşmakta olduğuna işaret ettiği konuşmasında elçilik görevini tam manasıyla ifâ edip edemediği hakkındaki düşüncelerini sormuş, olumlu yanıt aldıktan sonra onlara şunları söylemiştir: "*Size biri Allah'ın kitabı, diğeri de Ehl-i beytim olmak üzere iki değerli şey bırakıyorum. Benden sonra bunlara sarılırsanız hak yoldan ayrılmazsınız.*"⁵¹ Sekaleyn ya da Gadir-i Hum hadisi olarak bilinen bu sözünü söyledikten sonra Allah Resulü, Hz. Ali'yi sağ tarafına alarak elini tutup kaldırmış ve şöyle demiş-

⁴⁷ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 220-221.

⁴⁸ Örneğin, Arefe günü öğle namazı ile birlikte cem edilerek kılınan ikinci namazı için, Bayram gecesi Müzdelife'de akşam namazı ile birlikte cem edilerek kılınan yatsı namazı için ve Cuma günü Cuma namazı ile birlikte cem edilerek kılınan ikinci namazı için ezan okunmaz. Bkz. Keskin, Mehmet, *Caferi İlmihalî*, DİB. Yayınları, Ankara, 2012, 191.

⁴⁹ Hâmenî, Ayetüllah Seyyid Ali el-Hüseynî, *Ecvibetü'l- İstifta'at*, by. Ty. c.1, 132; Meclisî, Muhammed Bakır, *Bihârü'l-Envâr*, Beyrut, 1403, XVIII, 162; Ayrıca bkz. Keskin, *Caferi İlmihalî*, 190.

⁵⁰ "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kafirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir." Maide, 5/67.

⁵¹ Tirmizi, *Menâkıb*, 31; Müslim, *Fazâilü's-Sahâbe*, 36; Darimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, *Fazâilü'l-Kur'an*, 1, İstanbul, 1992.

tir: “Ben kimin mevlâsı (efendi dostu) isem Ali de onun efendisi ve dostudur, Allah’ım! Ali’yi seven herkesi sev, düşman olana düşman ol. Yardım edene yardım et, hor göreni hor tut.”⁵² Bu konuşmanın akabinde orada bulunanlar sırasıyla gelip Hz. Ali’yi tebrik etmişlerdir. Şia’ya mensup bilginler bu hadisin Hz. Peygamber’den sonra Hz. Ali’nin hilafet ve imametine delil teşkil ettiğini ileri sürmüşlerse de Sünnî âlimler haklı olarak bu rivayeti Hz. Ali’nin faziletine dair bir haber olarak değerlendirmişler, bu hadisin “Allah’ın kitabı ve Nebîsinin sünneti” şeklindeki farklı rivayetlerine⁵³ dayanarak Şia’nın iddia ettiği gibi Hz. Ali’nin hilafetine delil teşkil etmeyeceğini söylemişlerdir.⁵⁴ Yine biz biliyoruz ki Resulü Ekrem, sadece bu hadisiyle Hz. Ali’nin faziletine değinmemiş, başka sözleriyle başta kızı Hz. Fatıma, torunları Hz. Hasan ve Hüseyin, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman gibi birçok sahabesinin de faziletlerine işarette bulunmuşlardır.⁵⁵ Şîî âlimlere göre bu günde yani Gadîr-i Hum Bayramında gusül abdesti almak ve oruç tutmak müstehabdır.⁵⁶

3.6. MEB’AS BAYRAMI

Şiîler, Hz. Muhammed’e peygamberlik görevinin verildiği gün olan Recep ayının 27. gününü de Meb’as Bayramı olarak kutlamakta ve o günde oruç tutmayı müstehab kabul etmektedirler.⁵⁷ Ancak İslam dininin bayramları, sembolleri ve ibadetleri bellidir; bunlarda Ramazan ve Kurban bayramları ve bilinen ibadetlerdir. Bunların çoğaltılması veya azaltılması dinin bir tür tahrif edilmesi sayılacağından kabul edilemez. Şia’nın ihdas ettikleri Gadîr-i Hum ve Meb’as bayramları da sahip oldukları bâtinî din anlayışının ürettikleri uygulamalardandır.

4. SONUÇ

Bugün Irak’ın kuzey bölgelerinde yaşayan Irak Türkmenleri ya da Irak Türkleri tarih boyunca, bin yıldan beri bu coğrafyaya yerleşmiş bir halktır. Bizim Türk dünyası olarak ifade ettiğimiz Balkanlardan Uzakdoğu’ya kadar uzanan Türk Coğrafyasında varlığını devam ettiren Oğuz Türklerinin bir kolu olan Türkmenlerin Irak’a gelişi Orta Asya’dan Türk göçlerinin başladığı devirlere rastlar. Abbasi Devleti (750-1258)’nin 1258 tarihinde yıkılmasından sonra Irak’ta birçok Türk/Türkmen devleti kurulmuştur. Bu devletlerin hâkimiyetinden sonra Irak, İran’ın egemenliği altına girmiştir. İran’ın Irak’ta yerleşik kavimlere karşı uyguladığı baskı ve yok etme hareketi, Cihan Padişahı Kanuni Sultan Süleyman’ın 1534 yılında Irak’ı Osmanlı Devleti topraklarına katmasıyla sona ermiştir. Tarihi süreç içerisinde İran’ın Irak’ı istila eylemleri devam etmiş, bu sebeple Irak bölgesini İran istila ve zulmünden kurtarmak ve kutsal emanetleri koruma altına almak amacıyla Sultan IV. Murad’ın 1638 tarihindeki Bağdat seferi gerçekleştirilmiştir. Irak’ta Selçuklularla başlayan Türk egemenliği 1918 yılına kadar yaklaşık 9 asır devam etmiş, Irak 1918 yılına kadar Osmanlı Cihan Devletinin bir ili olarak kalmıştır.

⁵² Nevbahtî, *Kitab Fıraku’s-Şia*, 16; el-Eş’arî, *el-İbâne an Usulî’d-Diyâne*, 170; Kâşifu’l-Gıta, *Şia Nedir*, 39; Tebrizî, *Caferî Mezhebine Göre Dinin Esasları*, 22-25; Hamedânî, *İslam’da Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, 84-85; Aclunî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, Beyrut, 1352/1933, c.2, 274; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 350, 358, 360; Tirmizî, “*Sünen*”, Menakıb, 20, 3713; İbn Mace, *Sünen*, Mukaddime, 11, 116.

⁵³ Rasûlullah şöyle buyurdu: “Size iki şey bırakıyorum ki onlara sınırsız sarılırsanız asla şaşmazsınız: Allah’ın kitabı ve Nebîsinin sünnetidir.” Malik b. Enes, *el-Muvattâ’*, Kader, 3, İstanbul, 1992.

⁵⁴ Topaloğlu, B. & Çelebi, İ., “Gadîr-i Hum”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM yay., İstanbul, 2010, 97-98.

⁵⁵ “Fatıma benden bir parçadır. Onu üzüp ona eziyet veren her şey bana da eziyet verir ve beni üzer.” Buharî, *Fazâilü’s-Sahâbe*, 12, 16, Nikah, 109; Müslim, *Fazâilü’s-Sahâbe*, 93, 94, Nikah, 12; Tirmizî, Menakıb, 60.

⁵⁶ Keskin, *Caferî İlmihali*, 131, 298.

⁵⁷ Keskin, *Caferî İlmihali*, 298.

Irak Türkmenleri, I. Dünya savaşından sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından beri birçok sorunla karşılaşmıştır. Asimilasyon politikalarına maruz kalmaları bunların başında gelirken içinde yaşadıkları toprakların sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan dini anlama, yaşama ve uygulama farklılıkları daha açıkçası Sünni- Şîî mezhepleri arasındaki gerginlik bu sorunlardan bir başkasıdır. Yüzlerce yıldır aynı dili konuşmalarına ve aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen Irak Türkmenleri, dini yönden farklı mezhepleri takip etmişlerdir. Bugün bu sorun, Irak Türkmenlerinin siyasi birliği, dirliği ve bütünlüğüne yönelik bir tehdit içermektedir. Irak Türkmenlerinin yarıya yakını Şîî/Caferi mezhebine mensuptur.

Neticede Irak Türkmenleri arasındaki kökü derinlere giden bu mezhep farkı ya da dini anlama ve yaşama farkı Irak Türkmenlerinin siyasi birliğine ve bütünlüğüne olumsuz yönde tesir etmektedir. Hâlbuki burada bir kısmını belirtmeye çalıştığımız farklı inanış ve uygulamalar, aynı dile ve aynı millete mensup bireyler arasında derin ayrılışlara sebebiyet vermiş olsa da üstesinden gelinebilecek düzeydedir. Çünkü bu farklılıklar farklı din, kültür ve medeniyete sahip olmaktan kaynaklanmamakta aynı dinin bazı konularda farklı teolojik yorumlarından ve bu yorumların pratiklerinden kaynaklanmaktadır. Bunun da oluşturulacak kurumlar ve dinin tarihsel bir takım siyasi kırılmalardan uzak bir şekilde anlaşılması, vahyi temellere dayanan din anlayışının geliştirilmesi gibi sağlam yöntemlerle te'lif edilebileceği/ bağdaştırılabileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Aclunî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1352/1933.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut, 1405/1985.
- Anonim, *Irak Türkmenlerinin Kaderi*, İsveç, trs.
- Buhârî, Ebi Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Büyükkara, Mehmet Ali, "Mezhep Çatışmaları İslâm Âlemini Nereye Götürüyor?" *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 277, Ocak-2014, ss. 7-8.
- Çoşkun, İbrahim, "İmamîyye Şîa'sında Ehl-i Beyt Sevgisinin Ezoterik İnançlara Dönüşümü", *Marîfe*, Yıl: 4, Sayı: 3, Kış 2004 (Ehl-i Beyt Özel Sayısı), ss. 127-148.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Mealî Abdülmelik, *Kitabu'l-İrşâd ilâ Kavâti'l-Edilleti fi Usulî'l-İtikâd*, thk. Esad Temim, Beyrut, 1413/1992.
- Darîmî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, *Fazâilü'l-Kur'ân*, 1, İstanbul, 1992.
- el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-İbâne an Usul'd-Diyâne*, thk. Beşir Muhammed Uyûn, Dimeşk, 1413/1993.
- el-Hillî, İbn Mutahhar, *el-Babü'l-Hâdî Aşere*, (Mikdad b. Abdullah (Nafi) Yevmî'l-Hasr) ve Ebu'l-Feth b. Mahdumil-Hüseynî'nin (Miftâhu'l-Bâb) isimli şerhleriyle beraber), thk. Mehdi Muhakkik, Tahran, 1365/ 1945.
- el-Hillî, İbn Mutahhar, *Keşfü'l-Murad fi Şerhi Tecridi'l-İtikâd*, Bombay, 1310/1892.
- el-İsfahanî, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed, *Mekâtîlu't-Talibiyyin*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, 1946.
- Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, Halife b. Hayyât Tarihi, çev. Abdulhalik Bakır, Ankara, 2001.
- Hamedânî, Ahmed Sabri, *İslam'da Caferi Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara, 1983.
- Hâmeneî, Ayetüllah Seyyid Ali el-Hüseynî, *Ecvibetü'l-İstifta'at*, by. Ty. I.
- Hürmüzlü, Erşad, *Irak Türkleri*, İstanbul, 1991.
- Irak Türkleri, *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, ss. 99-100.
- İbn Haldun, *el-Mukaddime*, Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1993.
- İbn Mace, Ebi Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen*, İstanbul, 1992.
- İbn Manzûr, Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1410/1990.
- Joyce N. Wiley, *Irak Şiileri*, Çev. Metin Mutanoğlu, Osman Baş, İstanbul, 2004.
- Kâşifu'l-Gita, Muhammed Hüseyin, *Aslu's-Şîa ve Usûluhâ*, Kahire, 1968.
- Kâşifu'l-Gita, Muhammed Hüseyin, *Şîa Nedir*, çev. Abdullah Ünlü, İstanbul, 1996.
- Keskin, Mehmet, *Caferi İlimihali*, DİB. Yayınları, Ankara, 2012.
- Komisyon, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre İslâm'da Usûl-u Din*, çev., Cafer Bayar, Kevser Yay., İstanbul, 2001.
- Köprülü, Ziyad, *Irak'ta Türk Varlığı*, Ankara, 1996.
- Malik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Kader, 3, İstanbul, 1992.
- Meclisi, Muhammed Bakır, *Bi'hârü'l-Envâr*, Beyrut, 1403.
- Muzaffer, Muhammed Rıza, *Akâidü'l-İmâmîyye*, Kahire, 1381.
- Müslim, Ebi Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Temhîd fi Usul'd-Din*, Thk. Abdulhayy Kabîl, Daru's-Sekâfe, Kahire, 1407/1987.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratü'l-Edille fi Usul'd-Din*, thk. Claude Salame, Dimaşk, 1993.
- Nevbahî, Ebu Muhammed Hasan b. Musa, *Kitab Fıraku's-Şîa*, Matbatu't-Devle, İstanbul, 1931.
- Özarlan, Selim, "Irak'taki Şiiler ve İnançları", II. Orta Doğu Semineri Dünden Bugüne Irak (Uluslararası Katılımlı), Elazığ 27-29 Mayıs 2004, Bildiriler II, ELAZIĞ 2006, ss. 453-470.
- Öztuna, Yılmaz, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1963.

- Pezdevi, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Uşulu'd-Din, (Ehli Sünnet Akaidi)*, Çev. Şerafettin Gölçük, İstanbul, 1988.
- Reşad İlyasov, "Irak Türkmenleri: Etnik- Mezhep Çatışmaları Geriliminde", <http://newtimes.az/tr/politics/2434/#.Uw1XBss5nlU> 27.1.2014.
- Sezgin, Abdulkadir, *Irak Türkmenleri Din ve Kültür*, www.yozgatyenigun.com/m/?id=1739&t=makale 24.03.2017
- Şehristânî, Ebî'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmet Fehmi Muhammed, Daru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- Şeyh Sâduk, Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummi, *Risaletu'l-İtikâdât'l-İmamiyye (Şii -İmamiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. E. Ruhi Fiğlalı, Ankara, 1978.
- Tabatabâî, Allame, 'Masum İmamın İlmî', *Ehl-i Beyt Mesajı*, Yıl: 2, Sayı: 5, Haziran-Ağustos 1994.
- Taftazanî, Ebu'l-Vefa, *Ana Konularıyla Kelam*, Çev. Şerafeddin Gölçük, Konya, 2000.
- Tebrizi, Muhamed Sabirî, *Caferi Mezhebine Göre Dinin Esasları*, Çev. Hüseyin Perviz Hâtemî, İstanbul, 1965.
- Tirmizi, Ebu İshak Muhammed b. İsa es-Sevrî, *Sünen*, Çağrı yay., İstanbul, 1992.
- Topaloğlu, B. & Çelebi, İ., "Gadîr-i Hum", *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM yay., İstanbul, 2010.
- Tritton, A.S, *İslâm Kelâmı*, Çev. Mehmet Dağ, Ankara, 1983.
- Vloten, Gerlof Van, *Emevi Devrinde Arab Hakimiyeti Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar*, Çev. Mehmet Said Hatipoğlu, Ankara, 1986.
- Yitzhak Nakash, *Pandora'nın Kutusu Şiiler*, Çev. Metin Saltoğlu, Ankara, 2005.